

# Fem kart over norskekysten i Sveriges Sjøatlas

ARNE I. HOEM

Den svenske sjøkartografiens far, Petter Gedda, var født i 1661. Han var sønn av en landmåler, og allerede som 13-åring var han med sin far i felten og deltok i arbeidet. Han fikk sin utdanning i Uppsala og var først ansatt som landmåler, men etter en kort tid fikk han stilling som konduktør ved admiralitetet.

I 1687 ble han styremannsdirektør og fikk i oppdrag å lage sjøkart over de svenske farvann. Under forarbeidet til kartene målte han sjødybden både fra båt om sommeren og fra isen om vinteren. Han var den første kartograf som på kartene opplyser hva bunnen består av, f.eks. grov sand, leire, singel o.s.v. Han lærte meget av de hollandske sjøatlas, spesielt Johannes van Keulens: «De nieuwe groote lichtende Zee-Fakkell» som kom ut i årene 1682–84. Geddas sjøatlas ble trykt i Amsterdam i 1695 og inneholdt 12 kart. Det er kalt «General Hydrografisk Chart-Book öfwer Östersjön och Kattegatt.» Som utgiver står Werner von Rosenfeldt, som var sjef for Sjøkarteväsendet, og Petter Gedda. Tittelsiden er satt sammen av tittelsider fra van Keulens atlas. Noen av kartene har også med deler av Norges kyst. Petter Gedda døde i 1697 kun 36 år gammel.

I Danmark var Jens Sørensen (1646–1723) sjøkart-directeur. Han tegnet kart over de danske og norske farvann, men disse kart ble aldri offentliggjort.

Losinspektør i Sverige, Jonas Hahn (1703–1759), tegnet sjøkart over Østersjøen og Kattegat, og disse ble utført i 1750. Flere av kartene omfatter strekninger av norskekysten, og det er tydelig at hollandske sjøkart ligger til grunn for denne delen av kartene. Hollandsk navnesetting går igjen. I 1778 ble Johan Corvin Nordenankar (1722–1804), direktør for «Sjøkortsförbättringen» og ga ut et atlas som bestod av 11 blad. Et par av kartene viser også deler av Norges kyst.

Det var den nordamerikanske uavhengighetskrigen (freden i Paris 1783) som var skyld i at de dansk-norske myndigheter bestemte seg for at den norske kyst skulle kartlegges. General Wilhelm von Huth, sjef for Ingeniørkorpset var ikke

General Hydrographisk  
**CHART-BOOK**  
 ofwer  
**ÖSTERSION,**  
 och  
**KATTE-GATT,**

Till sin rätta Figur och Stoorleek, Landfræckningar,  
 så wäl som Langs- och Twers courfer, Poli-högder och Låg-  
 der, Grund och Bankar med mera, dem Sjöfärande till  
 Nyttä och Rættelicit.

Færd Af  
 Hans Konglige May\*, till Swerige Vice Amiral, Wäl: Herr  
**WERNER von ROSENFELTS,**

*Enigra Åre med Högstads Öfverannor*

Jurnal Söderens

*Af årtalige nya Tid efter samma gamla Special Hydrographiske Chartor utspädrade  
 Lemnagfæster och utgifwne Åren 1809.*

ÅR

**PETTER GEDDA**

*Kyrtans-Capitin och Director öfwer Landet och under  
 Hans Kongl. Majs. i Sverige.*



FAMNTERDAM, HAN

*Med Kongl. Maj. allernådige Privileg. i på 1791 Åren 161.*

Titelbladet på Peter Geddass sjö-atlas, 1695.



GUSTAF AF KLINT

Gustaf af Klint (1774–1840).

interessert i kartleggingen. Han ga beskjed om at arbeidet skulle utføres fra Trondhjem til Lindesnes idet han trodde at Lindesnes lå et sted på Mørkysten. Hydrograferingen begynte i 1785 fra Trondhjem og sydover. Tre år senere ble arbeidet overtatt av sjøløyntant C.T. Grove. Kart nr. 1 som dekker kyststrekningen Halten – Christiansund ble utgitt i 1791, og det siste, nr. 7, går fra Jomfruland til grensen mot Sverige og kom ut i 1803. Kartene kalles gjerne de groveske draft. Samtidig med kartene ble det sendt ut syv hefter, et for hvert av kartene: «Oplysende Beretninger for de Søefarende til de specielle Kaarter over den Norske Kyst». I hvert hefte finnes plansjer som viser «Fortoningen af de Norske Kyster». Direktør for det kongelige Søe-Kaarte-Archiv, Paul Löwenörn, står som forfatter av hefte nr. en og første side gjengis her.

Tilbake til det svenske sjøatlas. Kaptein Gustaf Klint (f. 1774) overtok ledelsen av «Sjöchartæverket» i 1798, og han fikk 20 års privilegium for utgivelse av sjøkartene. Privilegiet ble fornyet og varte til hans død i 1840. Det var først i hans tid at atlasets navn Sveriges Sjøatlas. Slekten ble adlet i 1805 og derav Gustaf af Klint. Atlasets nordsjøkart var kjent for å være de beste på den tiden. I England brukte man Klints navn på kystkartene, for da var de lettere å selge. Etter planen skulle atlasets inneholde 65 kart hvorav 35 var special- eller kystkart med tilhørende kyst- og havnebeskrivelse. Atlasets inneholder ikke bare kart fra

UNDERRÄTTELSE  
OM  
NORRSKA KUSTEN,

HÖRANDE TILL  
KARTORNE No 10, 11, 12, 13 och 14  
AF  
SVERIGES SJÖ-ATLAS.

STOCKHOLM,  
Tryckte hos Direct. HENRIK A. NORDSTRÖM, 1815.

UNDERRÄTTELSFR  
OM  
NORRSKA KUSTEN.

§. 1.  
*Norrige Nordvestra Kust ifrån Fjörðarna, norr om Trondhiem, till  
Sudland.*

a. Landets utseende.

Norrige Nordvestra Kust består af höga, skarpa, brutna fjällmassor, och synas på 10 till 13 mils afstand.

Fjörðarna, med hela den samling af mindre holmar, som ligga utanför Trondhiem, äro, i jämförelse med fasta landet, ganska låga och hafva få känningar. — Ett hvitfärgat Torn af 12 alnars höjd på ön *Selen*, 2 mil norr om Fjörðen, kan blott på några mils afstand upptäckas. — Ön *Frisjen* har en utmärkt höjd vid den vestra udden, kallad *Titteren*, och flera sådana visa sig äfven på den nägarlunda höga ön *Hvitva*. — Deremot är *Sveolen* ovanligt låg. — Nära Oppningen till *Rambø* fjord ser man *Hjorten Kyrie* vid norra stranden, samt de bebodda *Holmarna Brævær* och *Vegholma*, hvilka ligga norr om denna &c. — Ön *Grøh* som ligger 5 mil SV:an ifrån *Sveolen* vid vestra inloppet till Trondhiem och *Christiansund*, är väl lig men starkt bebyggd, och har en kyrka med ett litet spetsigt torn, så att den liknar en stad — och blir i öfrigt genom sitt låge igenkänd, då man står nära detta farvatten.

Men dessa känningar kunna omöjligen igenfinnas eller be-  
gagnas med mindre man äger stå på 60 till 80 all kallade *Oværelands-*  
*märkena*, eller utmärkta ställen af fasta landet.

Fjället *Koppern*, som ligger 7  $\frac{1}{2}$  mil NNW <sup>1)</sup> ifrån Trondhiem,  
<sup>1)</sup> Distansen är Sveriska afstånd 1 till 13 på en Grad, och Vidareutseendet efter  
Miss. Compassen.

Titelblad og første teksts side fra Klints farvannsbeskrivelse fra norskekysten, 1815.

Norden, men også fra de vesteuropæiske kystland samt Middelhavet som svenske fartøyer ofte besøkte. Fem av kartene dekker deler av Norges kyst fra Trondhjem og sydover til svenskegrensen. Det ble utgitt en bok på 56 sider med beskrivelse over den del av Norges kyst som de fem kart omfatter. Boken har denne tittel: «Underrättelser om Norrska Kusten hörande till Kartorna No. 10, 11, 12, 13 och 14 af Sveriges Sjö-Atlas». Den kom ut i 1815 og ble trykt hos Direct. Henrik A. Nordström, Stockholm. Boken har tre kapitler som igjen er inndelt i a) Landets utseende, b) Strömsättning og c) Hamnar og inlopp. Første side i boken er gjengitt her.

Den inneholder også opplysninger om byen, og siden Kristiansund er den første by som er beskrevet, gjengis denne: «Christiansund är en temmelig betydelig Handelsstad og försedd med skeppsvarf. Hamnen, eller sundet kan genomseglas så at man derifrån beqvämt kommer ostvardt in på Trondhiemsleden».

Misvisningen er gjengitt spredt over hele boken for kyststrekningene, men den er oppgitt på grunnlag av forskjellige år. I begynnelsen av boken er den notert for året 1790, så følger fem misvisninger for 1794. Ved Stavanger er det året 1795, ved Kristiansand 1796 og siste misvisningen som er gjengitt er ved Langesund for året 1801. Det er således tydelig at grunnlaget for boken ligger langt forut for unionen med Sverige.

I margen ved teksten om Bergen står: «Kompassens misvisning 24° 30 år 1794». Teksten sier dette:

«Staden Bergen drifver en betydlig handel med fisk, tran och talg m.m., samt är den folkrikaste uti Norrige. – Hamnen består af en bugt invid staden, öppen emot NV, som ger sjösvalp. – Vid mynningen deraf ligger en tunna på 8 frs djup, tjenlig till fäste, då man vill till eller ifrån hamnen. Grunden är afgående, och ankaret tar ej gerna strax fäste. – Skepp, som ej lasta eller lossa vid Bergen, hafva ett tjenligare ankarställe i Nyehamn,  $\frac{1}{4}$  mill norr om Staden, med 8 a 12 frs djup och smult sjö; men vinden måste vara nordlig eller ostlig att komma derifrån. – Uti en bugt kallad Sandviken,  $\frac{1}{8}$  mill nära Staden midtför Packhusen, ligger en liten holme, och inom den är Holmens hamn, med 10 frs djup; men botten, som fläcktals består af sand, är mycket stenig, så at ankartåget behöfver vara väl klädt och boyor eller tunnor nyttjas att bära upp. – Ring til förtöjning finnes i bugten midtför hamnen».

Om Arendal, som på den tiden hadde Norges største flåte (år 1800) heter det: «Arendal är en betydlig Handelsstad, försedd med 3 ne skeppsvarf. Det störste vid Colbiörnsvig. Hamnen är och rymlig för stora skepp, som ankra på 18 a 24 fr. samt förtöja med landtåg, som härifrån är utlopp östra vägen genom Tromsösund norr om Tromö, kan man nyttja alle de vinder, med hvilka det blir möiligt att sträcka ifrån kusten, dock bör härvid anmärkas, att vinden ofta faller helt olika här emellan de höga stränderna, än den är i sjön, och utgående skepp, som ärna sig vestvardt, bör derföre söka någon af de här ofvan anförda ankarställen närmare hafvet».

Om Drammensfjorden står dette:

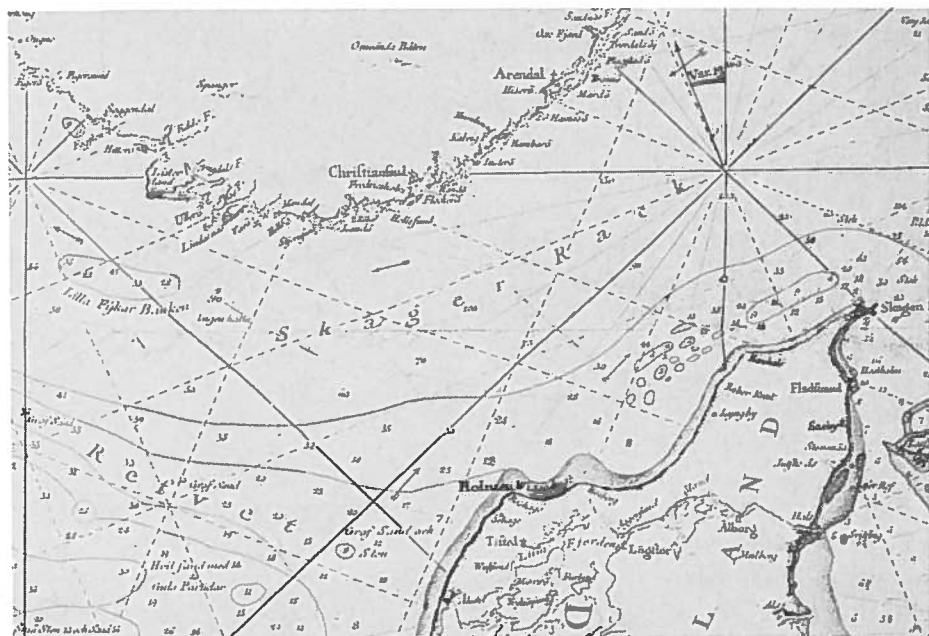
«Drammensfjord går 4 mil djupt in i landet till en af Norriges betydligare Handelsstäder Drammen. – Lotsarna, som föra uppföre fjorden, möta vid Röd-tangen. – Strömmen faller häftigt utföre fjorden, hälst vid det smala Sundet Svelvig, som blott kan passeras af 14 fot djupgående fartyg. – Större skepp lasta och lossa öster om Svelvigs Glasbruk.

Hurumlandet, eller den halfö som skiljer Drammen ifrån Christiania fjord, består af svåra fjäll. – Under denne kust har man vid Christianiafjorden en ankarsättning eller redd på 12 fr, kallad Filtved, der man kan stoppa upp både på norr- och södergående. – Härifrån är 6 mil up til Christiania, och under vägen träffas åtskilliga ankarställen, af hvilka lotsarna betjena sig då vinden faller skral eller emot».

Boken har merkelig ingen opplysninger om Christiania, men de øvrige byer og ladesteder er bedre beskrevet enn i de dansk-norske «Opplysende Beretninger».

Den har dog ikke landfortoninger. Til slutt i boken står fortegnelse over fyrene med oppgave over når disse tennes og slukkes.

Den eldste av de fem kartene er nr. 11, og tittelen er: «Karta öfver Nordsjön. Grundad på säkra Astronomiske Observationer, Trigon. och Hydrogr. mätningar, Chartor och Beskrifningar. Till befrämjande af Sjöfarandes Säkerhet

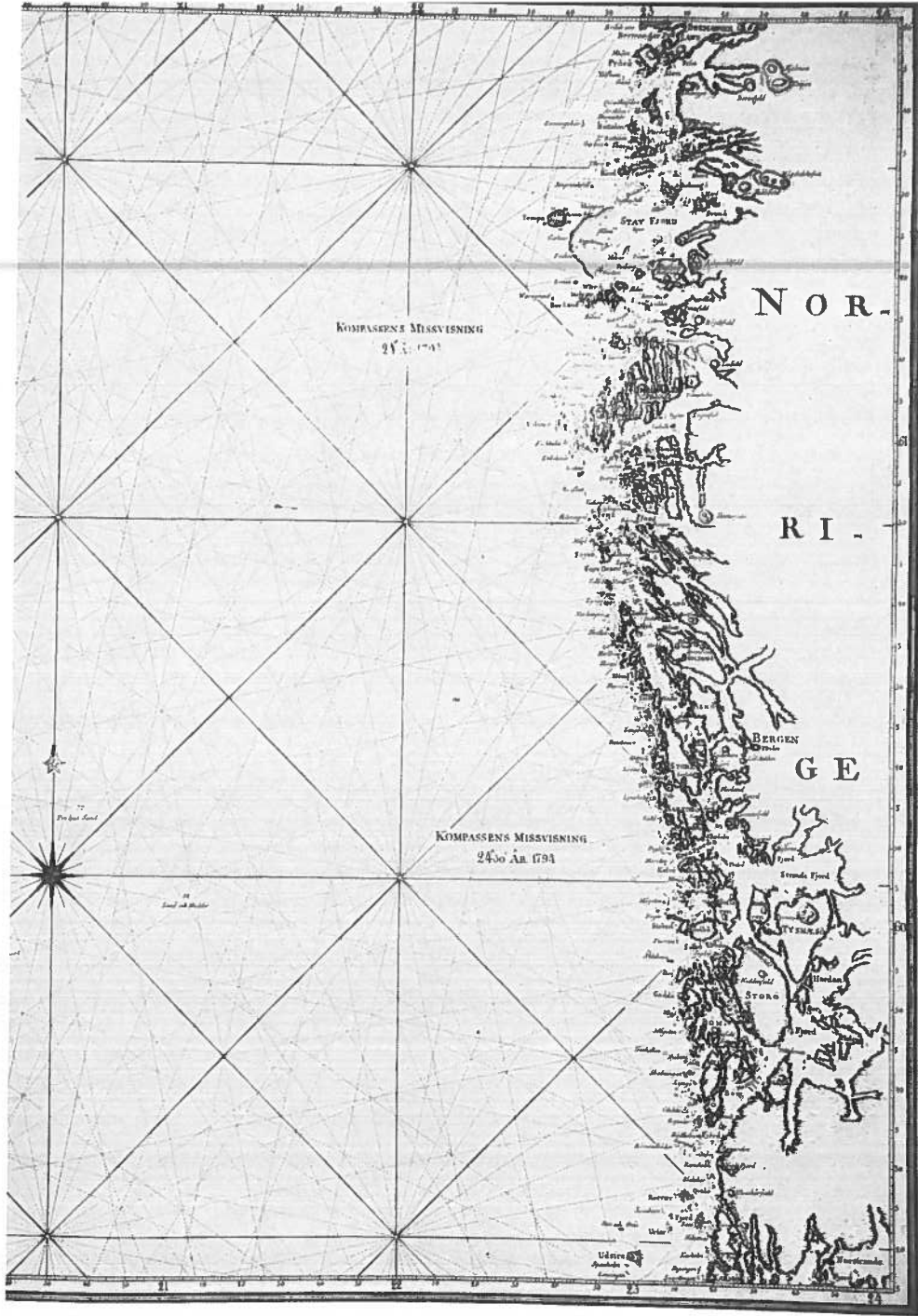


Detalj fra kart nr. 11, 1797. Legg merke til beskrivelsene av havbunnen.

författad och utgifven af Gustav Klint. Stockholm 1797. Graverad af Fredrik Akrel».

Kartet dekker området fra  $50^{\circ} 30'$  til  $63^{\circ} 40'$  og fra lengdegrad  $14^{\circ}$  til  $29^{\circ} 40'$ . Null-meridianen er på «Vestra Kanten» av den vestligste av Kanariøyene. Kartet går fra kanalen i syd til Trondheim i nord og fra Edinburgh i vest til Marstrand i øst. Målestokken er 1:425 000. Over hele Nordsjøen er oppgitt dybder og hva havbunnen består av som f.eks. Grof sand och sten, fin hvit sand, grå sand, små sten, hvit sand lik Hvetamjøl. Midtveis mellom «Hetland-öarna» (Shetland) og Norge står: «En grå sand blandad med svarta Fläckar och Grus». Her er dybden oppgitt til 68 favner. Så langt nord har hydrografene målt havbunnen. Utenfor Soggendal (Sokndal) finner man: Botn 170. Navnene er på kartet forsvensket. På de dansk-norske sjøkartene står Fiord mens dette kartet har Fjord. Flere fjell er navngitt og tegnet som landemerker. Kartet har ikke noen oppgitt målestokk. Misvisningen er inntegnet flere steder uten at året er nevnt.

Det nest eldste kartet har nr. 14 og heter: «Karta öfver Nord Ostra delen af Nord-Sjön samt Skagerrack af Gustav Klint, Stockholm 1803. Graverad af Fred. Akrel. Det strekker seg fra  $56^{\circ} 40'$  til  $59^{\circ} 30'$  og fra vest  $21^{\circ}$  til  $29^{\circ}$  eller fra Mariagerfjord på Jylland til Rövär nord for Karmö og fra Udsire til Moss, Kartets størrelse er 65x96 cm. Rudt Norges kyst er misvisningen oppgitt for årene 1795, 1796 og 1800. Tvers over kartet syd for Lindesnäs står det: «Norr om



Kart nr. 13, 1805. Detalj.

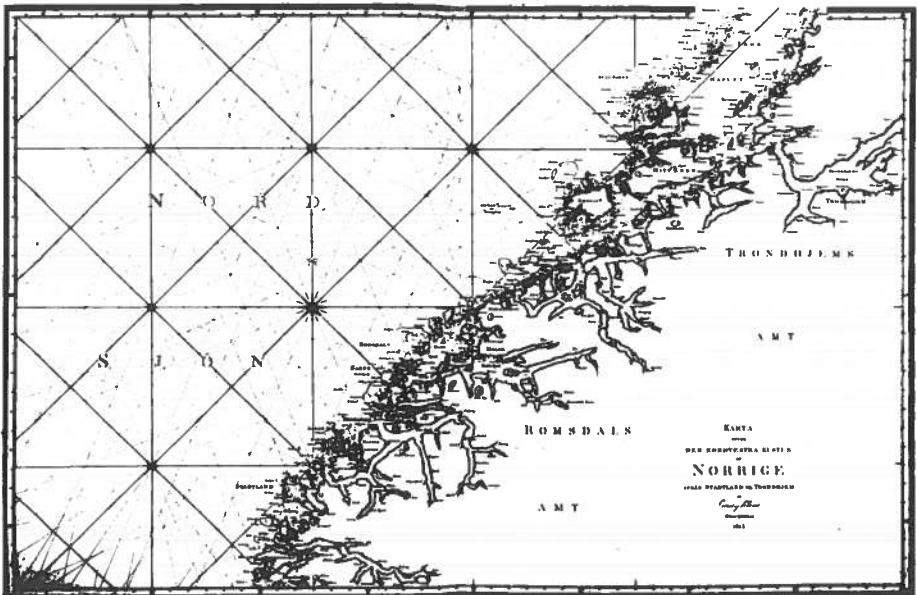


Kart nr. 10, 1806.

denne Linea är djupet betydligt och tilltager emot den Norske Kusten. Botten består af Mudder eller löst Ler». Längs norskekysten står det mange steder: Utan Botten og den største dybden «utan Botten» er 240 favner. Syd for Norskerenna er det over hele Nordsjøen beskrivelse av havbunnen. Det ser nesten ut som et kart for oljeleting.

For å fortsette den kronologiske rekkefølge følger kart nr. 13: Karta öfver Norra Delen af Nord Sjön af Gustav Klint, Stockholm 1805. Det dekker strekningen fra 59° 5' TIL 61° 5' og fra vest 15° 55' til 24° 5' eller fra Udsire i syd til Bremanger i nord og fra Hetlands Øarne i vest til Hardangerfjord i øst. Vest for Hetlands Øarne er «Kompassens Misvisning» oppgitt for året 1786 og øst for de samme øyer for året 1796. Utenfor norskekysten er oppgitt to misvisninger begge for året 1794. Også på dette kartet er flere havbunnstyper oppgitt med dybder. Målestokken er: «Tyske Mil og Eng. Leagues».

Kart nr. 10 er datert Stockholm 1806 og tittelen er: «Karta öfver Kattegat och Bohus Bugten med en Del af Skagerrack af Gustav af Klint». Det går fra 55° 40' til 59° 55' og i vest fra 26° 20' til 31° 30' eller fra Kiøbenhavn i syd til Christiania i nord og fra vest: Gamle Hellesund til Lidköping ved Wenern. Størrelsen er 96x65 cm. Misvisningen er oppført et par steder langs norskekysten, og det er for årene 1796 og 1800, mens to misvisninger i Kattegat er fra 1802. Dette kartet gir også opplysninger om havbunnen. Utenfor Arendal finner vi «Utan Botten 190» og ved Lillesand er tegnet en sydvestgående pil hvor det står: «En Eng. Mil i Timm». Längs de danske øyer av Jyllands østkyst er det oppgitt dybder helt inn



Kart nr. 12, 1815.



ved kysten, mens dybden ikke finnes ved Norskekysten. Dybdene ved ankerplassene og i leden er for Norges vedkommende oppgitt i boken. Overalt på norskekysten er innseilingene på dette kartet vist ved prikkede linjer.

Det femte og siste kartet er nr. 12: «Karta öfver den nordvestra kusten af Norrige ifrån Stadtland til Trondhjem af Gustav Klint, Stockholm 1815.» Størrelsen er 66x99 cm og målestokken 1:425 000.

Kartet begynner ved 61° 20' og går til 64° 10' og i vest fra 20° 25' til 29°. Det strekker seg fra Bremangerland i syd til Halten i nord.

På kartet står ingen misvisninger, men i boken er misvisningen oppgitt for året 1790. Mange fjell er tegnet og navngitt som landemerker.

I 1839 ble kartet nr. 12 a utgitt: «Norges kust norr om Trondhjem ifrån Froeöarne til Lofoten». Året etter kom: «Underrättelser om Norriges kust norr om Trondhiem hørende till sjökortet nr. 12 a.»

Det er utgitt en bok om Sveriges sjökarta, skrevet av Per Dahlgren og Herman Richter. Den er trykt i Lund 1944, og er på over 400 sider + bilag. Boken er trykt i 750 nummererte eksemplarer. Mitt er innbundet i haiskinn. I boken står under målinger i Båhuslen i 1804: «Utan sammanhang med arbetena avlade underlöjtnant Thersner härunder ett besök i Fredrikshald, varunder han synes hava genom oförsiktighet tilldragat sig sådan uppmärksamhet, att han av de norske myndigheterna arresterades.» På samme side finner man også dette: «Efter främställning gav danska regeringen tillstånd till att punkter som voro belägna på norske sidan om gränsen även finge bestämmas».

Som nevnt tidligere er navn og ord på den norske del av kartene forsvensket. Etter de oppgitte misvisningene er kartene oppmålt lenge før utgivelsesåret. Vi får vel gå ut fra at de dansk-norske sjøkart stort sett er grunnlaget for de svenske kartene. Dette gjelder dog ikke helt kart nr. 11 fra 1797 hvor de tilsvarende dansk-norske kart for en stor del av kysten kom ut senere. De samme betraktninger bør vel også legges til grunn for de to håndbøker selv om de er meget forskjellige.

Sveriges Sjøatlas var praktisk talt ukjent i norske institusjoner. Universitetsbiblioteket, Oslo, har kart nr. 10 fra 1806, og det er det eneste blad som finnes i våre institusjoner eller museer av kartene før unionen. Nu har våre institusjoner samt Norsk Sjøfartsmuseum og Bergens Sjøfartsmuseum fått kopi av boken.

### **Five sea-charts from Norway in Sweden's Sea-Atlas**

Written by one of Norway's foremost experts on cartography, the article describes five Swedish-made sea-charts pertaining to Norwegian coastal waters. The charts were made and published by captain Gustaf af Klint (1774–1840), and appeared successively from 1797 to 1815. A written description of fairways and harbours was published in the latter year. Except for one single chart in Oslo University Library, no known copy of these maps exist in Norway.

---